ISBN-1301-6229

EKEV

AKADEMİ DERGİSİ

AYRI BASIM

YIL: 14 SAYI: 42 KIŞ: 2010

ERZURUM KÜLTÜR VE EĞİTİM VAKFI YAYINEVİ
THE PUBLISHING HOUSE OF ERZURUM CULTURE AND EDUCATION FOUNDATION

EKEV AKADEMİ DERGİSİ
EKEV ACADEMIC REVIEW

SOSYAL BİLİMLER
SOCIAL SCIENCES

EBSCO HOST Research Databases

"Dergimizde yayınlanan tüm makaleler EBSCOHOST veritabanında full text (tam metin) olarak yayınlanmaktadır. Makalelere www.ebscohost.com adresindeki Academic Search Premier linkinden erişilebilir."

Yıl / Year 14 Sayı / Number 42 Kış / Winter 2010

ISSN-1301-6229

Editör/*Editor in Chief*
Prof. Dr. Sayın DALKIRAN

Editör Yardımcıları /*Co-Editors*
Cengiz GÜNDOĞDU, Nurettin CEVİZ, Erkan OKTAY

Editör Kurulu/*Editorial Board*
Abdullah AYDINLI, Ömer AYDIN, A. Osman GÜNDOĞAN, Sibkat KAÇTIOĞLU, Mustafa KARA, Turgut KARABEY, Nadim MACİT, Ramazan ÖZEY, Cafer Sadık YARAN, Mustafa YILDIRIM, Azmi YÜKSEL, M. Erol KILIÇ, Zafer KIZIKLI

Hakem Kurulu/*Advisory Board*

Hakkı Acun	Gazi Üniv.
Ali Akpınar	Cumhuriyet Üniv.
Halis Albayrak	Ankara Üniv.
Ömer Mahir Alper	İstanbul Üniv.
Ali Fuat Arıcı	Dumlupınar Üniv.
Durmuş Arık	Ankara Üniv.
Nevzat Y. Aşıkoğlu	Cumhuriyet Üniv.
Mansur Atalay	Erciyes Üniv.
Ayşegül Ataman	Gazi Üniv.
İrfan Aycan	Ankara Üniv.
Hidayet Aydar	İstanbul Üniv.
Ömer Aydın	İstanbul Üniv.
Abdullah Aydınlı	Sakarya Üniv.
Yaşar Aydınlı	Uludağ Üniv.
Hüseyin Bağcı	ODTÜ
Abdülkerim Bahadır	Selçuk Üniv.
Paul BallanFat	Lyon Üniv.
Seyfi Başkan	Gazi Üniv.
İbrahim Bayraktar	Atatürk Üniv.
Gültekin Boran	Gazi Üniv.
Alattin Canbay	Yüzüncü Yıl Üniv.
Etem Cebecioğlu	Ankara Üniv.
Paşa Tevfik Cephe	Gazi Üniv.
Nurettin Ceviz	Gazi Üniv.
Selçuk Coşkun	Atatürk Üniv.
Ramazan Çağlayan	Kırıkkale Üniv.
Abdülvahit Çakır	Gazi Üniv.
Şaban Çalış	Selçuk Üniv.
Mehmet Çanlı	Muğla Üniv.
Murat Çerkez	Gazi Üniv.
Altan Çetin	Gazi Üniv.
Sebahattin Çevikbaş	Atatürk Üniv.
Yakup Çiçek	Marmara Üniv.
Sayın Dalkıran	Atatürk Üniv.
Şehmuz Demir	Atatürk Üniv.
Özcan Demirel	Hacettepe Üniv.
Mustafa Erdem	Ankara Üniv.
Abdullah Ertaş	Gazi Üniv.
Nesrin Feyzioğlu	Atatürk Üniv.
Nurullah Genç	Kocaeli Üniv.
Nurten Gökalp	Gazi Üniv.
Muhammet Görür	Gazi Üniv.
Ramazan Gözen	Atılım Üniv.
Veysel Güllüce	Atatürk Üniv.
E. Zeynep Günal	Ankara Üniv.
A. Osman Gündoğan	Muğla Üniv.
Cengiz Gündoğdu	Atatürk Üniv.
Sinasi Gündüz	İstanbul Üniv.
Hasan Gürbüz	Atatürk Üniv.
İsmet Hasenekeoğlu	Atatürk Üniv.
Fethi Heper	Anadolu Üniv.
Himmet Hülür	Afyon Kocatepe Üniv.
M. Zeki İbrahimgil	Gazi Üniv.
Tuncay İmamoğlu	Atatürk Üniv.
M. Zeki İşcan	Atatürk Üniv.
Korkut İşisağ	Gazi Üniv.
Mustafa Kara	Uludağ Üniv.
Seyfullah Kara	Karaelmas Üniv.
Ufuk Karakuş	Gazi Üniv.
Hüseyin Karaman	K.T. Üniv.
Fatih Karcıoğlu	Atatürk Üniv.
Mahmut Kartal	Bartın Üniv.
Mustafa Keskin	Fırat Üniv.
M. Erol Kılıç	Marmara Üniv.
Sadık Kılıç	Atatürk Üniv.
Ahmet Kırkkılıç	Atatürk Üniv.
Alaattin Kızıltan	Atatürk Üniv.
Ali Köse	Marmara Üniv.
Aziz Kutlar	Cumhuriyet Üniv.
Erkan Oktay	Atatürk Üniv.
Hasan Onat	Ankara Üniv.
Salim Öğüt	Gazi Üniv.
Turan Öndeş	Atatürk Üniv.
Lütfi Özay	Uşak Üniv.
H. Ahmet Özdemir	KTÜ
Ali Özel	Dumlupınar Üniv.
Üstün Özen	Atatürk Üniv.
Hüseyin Özer	Atatürk Üniv.
Ramazan Özey	Marmara Üniv.
A. Rafet Özkan	Atatürk Üniv.
M. Hanefi Palabıyık	Atatürk Üniv.
Osman Pehlivan	K. Teknik Üniv.
Celal Pekdoğan	Gaziantep Üniv.
Erkan Perşembe	Ondokuz Mayıs Üniv.
Fazlı Polat	Atatürk Üniv.
Necdet Sağlam	Anadolu Üniv.
Kazım Sarıkavak	Gazi Üniv.
Halide Sarıoğlu	Gazi Üniv.
Yusuf Sancak	Atatürk Üniv.
S. Kemal Sandıkçı	K.T. Üniv.
Müfit Selim Saruhan	Ankara Üniv.
A. Hamit Sunel	Bilkent Üniv.
Pınar Şafak	Gazi Üniv.
Melek Şahan	Mehmet Akif Üniv.
Abdullah Şahin	Atatürk Üniv.
H. İbrahim Şimşek	Hitit Üniv.
Z. Müge Tavil	Gazi Üniv.
Ömer Faruk Teber	Atatürk Üniv.
Mustafa Tiftik	Atatürk Üniv.
M. Faruk Toprak	Ankara Üniv.
Mehmet Tuncel	Ankara Üniv.
Gül Tunçel	Gazi Üniv.
Lokman Turan	Atatürk Üniv.
Mustafa Turan	Gazi Üniv.
Süleyman Tülücü	Atatürk Üniv.
Osman Türer	Kiliş Üniv.
M. Fehmi Türker	KTÜ
Mümtaz'er Türköne	Gazi Üniv.
Mustafa Uçar	Dicle Üniv.
Ahmet Ulusoy	KTÜ
Veli Urhan	Gazi Üniv.
Niyazi Usta	Atatürk Üniv.
Uğur Ünal	Gazi Üniv.
Ülkü Eser Ünaldı	Gazi Üniv.
Cafer Sadık Yaran	İstanbul Üniv.
Hüseyin Yaşar	Dokuzeylül Üniv.
Okan Yaşar	ÇOM Üniv.
Davut Yaylalı	Atatürk Üniv.
Muammer Yaylalı	Atatürk Üniv.
Ruhattin Yazoğlu	Atatürk Üniv.
Nihat Yatkın	Atatürk Üniv.
Sabri Yener	Ordu Üniv.
Temel Yeşilyurt	Fırat Üniv.
İbrahim Yıldırım	Dicle Üniv.
Harun Yıldız	Ondokuz Mayıs Üniv.
Musa Yıldız	Gazi Üniv.
Ömer Yılmaz	Atatürk Üniv.
İbrahim Yılmazçelik	Fırat Üniv.

Not: İsim listesi soyadı sırasına göre düzenlenmiştir.

ISSN-1301-6229

EKEV AKADEMİ DERGİSİ

Yıl: 14, Sayı: 42, Kış 2010

Year: 14, Number: 42, Winter 2010

Sahibi/*Owner*
Erzurum Kültür Eğitim Vakfı Yayınevi Adına
Hüsnü Kutlu ULAŞ

Yayın Müdürü/
Legal Representative
Mehmet Ali GEDİK

Türkçe/İngilizce Redaksiyon/
T/E Redaction
EKEV Akademi Dergisi

EKEV AKADEMİ DERGİSİ
Ulusal Hakemli bir dergidir. Dergide yayınlanan tüm yazıların sorumluluğu yazarlarına aittir. İzin alınmadan kısmen veya tamamen herhangi bir şekilde basılamaz ve çoğaltılamaz. Yayın Kurulu dergiye gönderilen yazıları yayınlayıp yayınlamamakta serbesttir. Gönderilen yazılar iade edilmez.

Yazışma Adresi/ *Correspondence Address*
EKEV Akademi Dergisi
Vani Efendi Mah. Yakutiye Bulvarı
Çırçır Camii Yanı Tuğra Apt.
Kat: 1 No: 2 Erzurum
Tel. 0442 2351998
Faks: 0442 2351515
e-posta: dergi@ekevakademi.org
web: www.ekevakademi.org

Baskı/*Printed by*
BİZİM BÜRO BASIMEVİ YAYIN-DAĞITIM
SAN. TİC. LTD. ŞTİ.
Tel: 0.312 229 99 28-29 ANKARA

Dizgi/*Typed by*
ERK Yayıncılık
Necatibey Cad. 76/10 Sıhhiye-ANKARA
Tel: 0.312 231 41 97
e-posta: erkyayin@ttnet.net.tr

Abone Bedeli/*Subscription Rate*

Kurum	: 100 YTL
Normal	: 40 YTL
Fiyatı	: 15 YTL

Banka TL Hesap No: Şahin Göktaş adına
İş Bankası Erzurum Lalapaşa Şb.
No: 9301 30000 1558409
Posta Çeki YTL Hesap No:
Şahin Göktaş adına No: 1295765

TEMSİLCİLİKLERİMİZ /
REPRESENTATİVES

Ankara
Nurettin CEVİZ
0.505. 745 74 99

Çanakkale
Tevhit AYENGİN
0.286. 218 00 18 (1520)

Çorum
Halil İbrahim ŞİMŞEK
0.505. 233 93 73
0.364. 234 63 58/136

Elazığ
Sinan YÖRÜK 0.535. 247 57 08

Erzurum
Şahin GÖKTAŞ 0.505. 583 79 54
Veysel GÜLLÜCE 0.536. 975 96 45
Muhyettin İĞDE 0.536. 414 48 35

Isparta
Nevin KARABELA 0.246. 211 14 41

İstanbul
Necdet YILMAZ 0.542. 548 56 15

İzmir
Hüseyin YAŞAR 0.536. 8206248

Malatya
Muharrem ÇAKMAK
0.422. 341 00 10 (3807)
0.535. 961 20 91
0.505. 711 66 95

Rize
İlyas YILDIRIM
0.464. 214 11 20 / 2013

Sakarya
Eyup YAKA 0.264. 277 40'02

Samsun
Harun YILDIZ 0.505. 393 03 10
Süleyman TURAN 0.532. 563 53 27

Sivas
Sedat TORTUMLUOĞLU
0.535. 658 21 35

Şanlı Urfa
Hüseyin YEĞİN 0.533. 424 98 37

Van
Ömer KARA 0.505. 476 09 16

Not: Diğer il ve ilçelerden temsilci olmak isteyenler, dergimizle irtibat kurabilirler.

İÇİNDEKİLER

Yahya Mustafa KESKİN	Alevî-Bektaşîlerin Diyanet İşleri Başkanlığı'nda Temsil Önerisine İlişkin Alevîlerin Tutumları Üzerine Bir Alan Araştırması (Elazığ Örneği) 1
Erdal YILDIRIM	Tunceli Yöresi Alevilerinde Geçiş Dönemi İnanç ve Uygulamaları Üzerine Sosyolojik Bir Araştırma 17
Fatih Menderes BİLGİLİ *Ömer YAVUZ*	Metod, Mana ve Mazmun Bağlamında Doğa-Vahiy İzomorfizmine Bir Bakış 33
Hayati AYDIN	Şifa Kaynağı Olarak Kur'an-ı Kerim (Kur'an'ın Şifa Olduğuna Dair Ayetler Üzerinde Bir Tefsir Denemesi) 55
Mehmet İLHAN	Hatmun'un-Nübüvve Açısından Nebî-Resûl Farkına Bir Bakış 69
Münire Kevser BAŞ	Kutadgu Bilig'de Ölüm Anlayışı ve Ahiret İnancı 83
Ufuk BİRCAN	Whitehead'in Süreç Felsefesinde Descartes ve Hume Eleştirisi Üzerine Bir Deneme 105
Alptekin YAVAŞ	Bir Ortaçağ Banisi: Pervane Mu'inü'd-Dîn Süleyman 117
Selahattin BAYRAM	Harîrî'nin "Makâmât" Adlı Eserine Sosyo-Ekonomik Yönden Bir Bakış 137
Soner DUMAN	Şafiî'nin Hukuk Metodolojisinde Kıyas Kavramının Anlam ve Kapsamı 149
Abdullah DUMAN	İbn Haldun'a Göre Haberlere Yalan Karışma Sebepleri ve Bunları Ortaya Çıkarma Metodları 163
Şefik DENİZ	Bilimsel Bilginin Rasyonelliği ve Matematik 189
Yusuf Kemal ÖZTÜRK	Osmanlıda İktisadi Düşüncenin Modernleşmesi 203
Zekeriya BAŞKAL	Edebiyat ve Tarih Öğretiminde Bir Ortak Metin Olarak Barbaros Hayrettin Paşa'nın Hatıraları 215
Betül CAN	Câhiliyye Döneminde Edebî Eleştiri 223
Necdet ÜNAL	"Ekâme" (اقام) Fiili ve Türevlerinin Arap Dili ve Kur'an'daki Anlam Boyutları 231
İbrahim ÖZAY	Türkçe Deyimlerin Arapçaya Aktarılması (Aziz Nesin'in Yedek Parça İsimli Öyküsü) 249

Vedat Nuri TURHAN — Ailedeki Ekonomik ve Kültür Düzeyinin Öğrenci Başarısına Etkisi Üzerine Bir Araştırma 265

Dolunay ŞENOL
Sıtkı YILDIZ — İnsan Yetiştirme Sürecinde Aile Yapısı ve Eğitimin Rolü -Şanlıurfa ve Diyarbakır Örnekleri- 275

Mehmet ÖZKARTAL — İlköğretim Sanat Etkinlikleri Dersinde Dede Korkut Destanı'nın Milli Değerlerin Kazanılmasında Öğrencilerinin Başarı ve Tutumlarına Etkisi 291

Lütfiye CENGİZHAN — Üniversitelerin İngilizce Hazırlık Sınıfı Öğretim Programlarının Karşılaştırılması 305

Arif SARIÇOBAN — Öğretmen Öz Yeterliliğine İlişkin İngilizce Öğretmenleri ve Öğrencilerin Görüşleri 321

İhsan Nuri DEMİREL — Ağrı Merkez Milli Eğitim Yöneticilerinin "Eğitim Liderini Algılama Düzeyleri" Üzerine Bir Araştırma 331

Burçin UÇANER
Sadık ÖZÇELİK — Gazi Üniversitesi Gazi Eğitim Fakültesi Güzel Sanatlar Eğitimi Bölümü Müzik Eğitimi Anabilim Dalı Öğrencilerinin Umutsuzluk Düzeylerinin Belirlenmesi 341

Atilla DÖL — Ortaöğretimde Görsel Sanatlar Dersinin Gerekliliği Üzerine Farklı Branşlardaki Öğretmenlerin Görüşleri 351

M. Kayhan KURTULDU — Tam Öğrenme Modeline Dayalı Ön Öğrenme Çalışmalarının Piyano Öğrencilerinin Başarısı Üzerine Etkileri 359

Bülent AKSOY
Mücahit COŞKUN — Küresel İklim Değişikliği ve Türkiye'ye Etkileri 367

Hilmi DEMİRKAYA
Turhan ÇETİN — Alanya'da (Antalya-Türkiye) Yerli Halkın Turizmin Sosyal ve Kültürel Etkileri Hakkında Algıları 383

Turhan ÇETİN — Günyüzüne Çıkarılan Yeni Bir Turizm Değeri: Pompeiopolis Antik Kenti (Taşköprü) 393

CONTENTS

Yahya Mustafa KESKİN — A Field Search on the Behaviors of Alawis and Bektashis About Their Represantation in the Presidency of Religious Affair 1

Erdal YILDIRIM — A Sociologic Research on Tansition Period Belief and Application in Alevis of Tunceli Region 17

Fatih Menderes BİLGİLİ / *Ömer YAVUZ* — A View on Nature-Revelation Isomorphism from Point of Method, Meaning and Implication 33

Hayati AYDIN — The Holy Quran as a Source of Healing 55

Mehmet İLHAN — Nabi-Rasul Difference from the Viewpoint of Finality of Prophethood 69

Münire Kevser BAŞ — Death and the Belief of Afterlife in Kutadgu Bilig 83

Ufuk BİRCAN — An Essay on Whitehead's Criticism of Descartes and Hume in Process Philosophy 105

Alptekin YAVAŞ — A Medieval Patronage: Pervane Muinüddin Süleyman 117

Selahattin BAYRAM — A Social-Economic Look on the Harîrî's Work Named "Makâmât" 137

Soner DUMAN — The Meaning and Content of al-Qiyas (Analogical Reasoning) in al-Shafii's Juristic Methodology 149

Abdullah DUMAN — According to Ibn Khaldun the Reason of the Lies Which Interfered the Records and the Methods of Finding out Them 163

Şefik DENİZ — The Rationality of Scientific Knowledge and Mathematics 189

Yusuf Kemal ÖZTÜRK — The Modernization of Economic Thought in Ottoman 203

Zekeriya BAŞKAL — Memoirs of Barbaros Hayrettin Pasha as a Common Text for History and Literature Teaching 215

Betül CAN — Literary Criticism in the Câhiliyye Period 223

Necdet ÜNAL — Various Meanings of the Verb (اقام) and its Derivatives in Arabic Language and Qur'an 231

İbrahim ÖZAY — Transfer of Turkish Idioms to Arabic (Aziz Nesin's Yedek Parça-Spare Part Named Story) 249

Vedat Nuri TURHAN — A Study on Economic and Cultural Levels in Family and its Affects on Students Achievements.....265

Dolunay ŞENOL
Sıtkı YILDIZ — The Role of Family Structure and Education in Human Growing Process -The Cases of Şanlıurfa and Diyarbakır - 275

Mehmet ÖZKARTAL — The Efect of Dede Korkut Myth on Students-Success and Conducts in Gaining of National Values in the Course of First Education Artistic Activities.....291

Lütfiye CENGİZHAN — Comparison of the Prep Class Syllabuses of Universities in Turkey 305

Arif SARIÇOBAN — View of EFL Teachers and Students on Teachers' Self-Efficacy 321

İhsan Nuri DEMİREL — Knowledge Levels of Ağrı Provincial Directors of National Education on the Issue of "Perceiving Education Leader" 331

Burçin UÇANER
Sadık ÖZÇELİK — Determination the Desparation Levels of the Students Studiying in the Music Education Department of Gazi Education Faculty of Gazi Universitesi 341

Atilla DÖL — Views of Teachers in Different Branches on the Necessity of the Visual Arts Course in Secondary Education 351

M. Kayhan KURTULDU — Effects of Pre-Learning Studies on Success of Piano Students Based on Mastery Learning 359

Bülent AKSOY
Mücahit COŞKUN — Global Climate Change and its Effects on Turkey 367

Hilmi DEMİRKAYA
Turhan ÇETİN — Residents' Perceptions on the Social and Cultural Impacts of Tourism in Alanya (Antalya-Turkey).....383

Turhan ÇETİN — A New Touristic Value Uncovered: The Ancient City of Pompeiopolis (Taşköprü).....393

HARÎRÎ'NİN "MAKÂMÂT" ADLI ESERİNE SOSYO-EKONOMİK YÖNDEN BİR BAKIŞ

Selahattin BAYRAM (*)

Özet

Asıl adı Muhammed Kâsım b. Alî b. Muhammed b. Osman el-Harîrî el-Basrî el-Haramî olan Harîrî, Arap edebiyatının en mümtaz simalarından birisidir. 446/1054-516/1122 yılları arasında Basra'da yaşamıştır. Harîrî devrin bütün ilimlerini tahsil etmiş, hepsinde de derin bilgi sahibi olmuştur. Fakat onun sadakatle sarıldığı ilim edebiyattı. Edebiyatın her kolunda parmak ısırtan bir kudret göstermiştir. Lügat ve nahiv ilimlerinde zamanın en büyük şöhreti olmuştur. Bunun yanında Harîrî'ye dünya çapında bir şöhret kazandıran eseri "Makâmât" tır.

Bu çalışmanın amacı Harîrî'nin "Makâmât" adlı eserini sosyal ve ekonomik açıdan incelemek, analiz etmek ve bu analizler sonucu günümüzle ilgili karşılaştırmalar yapmaktır. Makâmeler dönemin sosyal, kültürel, ekonomik, mimarî yapısı, insan ilişkileri ve daha birçok özelliği hakkında bilgi vermekte ve günümüze ışık tutmaktadır.

Anahtar Kelimeler: *Makâmât, düzenbazlık, dilencilik, şiir, Ebû Zeyd.*

A Social-Economic Look on the Harîrî's Work Named "Makâmât"

Abstract

Harîrî whos real name is Muhammed Kasım b. Muhammad b. Osman al-Harîrî al-Basri al-Harami is one of the elite examples of the Arabic literature. He lived in Basra between the years 446/1054–516/1122. He studied all of the science kinds existed in his time and he managed to have deep knowledge about all of them. However, he mostly dedicated himself on literature. He showed awesome greatness in all sorts of literature. He had become the best author of dictionary and syntax. On the other hand, his work "Makâmât" gave him a global fame.

The purpose of this essay is to examine Harîrî's work "Makâmât" in a social an economic way, to analyze it and to compare and contrast today's world with the solutions of the analyzed essays. These chapters in the "Makâmât" inform us about the social, cultural, economic, structural and many other features of its time. Other than that, the "Makâmât" shows the human relationships of that time and lightens present time.

Key Words: *Makâmât, cunning, beggary, poem, Abu Zayd.*

*) Dr., İstanbul Üsküdar Anadolu İmam Hatip Lisesi.
(e-posta: sbayram63@yahoo.de)

Giriş

Halkı ve özellikle yönetici sınıfı uyarmak için çarpıcı kelimeler kullanılarak ibret amaçlı yazılan edebî kısa hikâye ve bunlardan oluşan eserlere makâme denir (Touati, 2004: 248). Sözlükte "kalkmak, ayakta durmak" anlamındaki **kıyâm** kökünden türemiş bir isim olan **makâme/ç. makâmât,** zamanla bir araya gelmiş bir bölük insan, bunların bulunduğu veya oturduğu yer ve bu yerde söylenen sözler anlamında kullanılmaya başlanmıştır (Kılıç, 2003: 417). Emevîler döneminde özellikle üst düzeydeki yöneticilere yapılan vaaz ve hitabe için "huzurda duruş; huzur konuşması" anlamını kazanan makâmeler, milâdî IX. yüzyıldan itibaren eğitici, öğretici, etkileyici ve eğlendirici yönü ağır basan dilenci hitabesi şekline dönüşmeye başladığı ve zamanla makâmelerin nasihat içerikli olmaktan çıkarak edebî bir tür haline dönüştüğü görülür. Hayali bir râvî her konuda söz söyleyebilen ve genelde dilenci rolündeki hayali kahramanın aracılığıyla dilin inceliklerini, nahiv bilmecelerini, Arap atasözlerinin edebiyattaki kullanımlarını, hitabet sanatının bütün zarafetlerini ortaya koyarak insanları kendisine hayran bırakır. Yeni bir edebî türe dönüşen makâmenin bu şekliyle ilk defa Bedîuzzaman el-Hemedânî (öl. 398/1008) tarafından ortaya atıldığı kabul edilir. Hemedânî'den yaklaşık bir asır sonra gelen Harîrî makâmelerinde üslup, hedef ve kurgu bakımından selefinin yolunu takip etmiş, onun açtığı edebî çığırı daha da geliştirmiş (Kılıç, 2003: 417) ve sözü edilen edebî türün tartışmasız otoritesi olmuştur.

Yazara Göre Makâmât Niçin ve Nasıl Yazıldı?

Harîrî "Makâmât"ını nasıl yazmaya başladığını ve bu işin zorluğunu şöyle anlatıyor:

"...Hatırı pek sayılır bir zat–her ne kadar topal bir eşek kuvvetli bir koşu atına yetişmezse de Bedii'n açtığı çığır üzere bir (Makâmât) yazmamı bana emretti." (Harîrî, 1990: 23).

"Zira bu (Makâmât yazma işi), öyle bir iş idi ki zekâ onda aciz kalır, hayal yanılır, aklın hakiki derecesi onunla anlaşılır, insanın fazilet bakımından olan değeri, onunla meydana çıkar. Bu işi üzerine alan kimse, gece çalı çırpı toplayan bir adam gibi değerli değersiz ne bulursa derler yahut atlı ile yola çıkan bir yaya gibi bocalar." (Harîrî, 1990: 23).

Ayrıca; "Hem fazla söyleyenin hatadan kurtulduğu yahut kusurlarının affolunduğu az görülmüştür" (Harîrî, 1990:23) ifadesiyle de giriştiği işten başarısız çıkması durumunda bedelini hayatıyla ödeyebileceği imasında bulunuyor. Nitekim aşağıdaki alıntılarda da görülebileceği gibi, o bu yöndeki görüşüne dünya ve ahiret bağlamında yeniden temas etmektedir.

"...Gücümün yettiği kadar çalıştım ve donuk bir kariha, sönük bir zekâ, âciz bir müfekkire ve yorgun bir muhayyile ne yardım yapabildi ise, onunla elli makâme yazdım. Bu makâmeler, sözün ciddisini, şakasını, fasihini, akıcı ve sadesini, parlağını, bir inci gibi değerli olanını, güzel edebî parçaları, tuhaf tuhaf fıkraları hep içine almıştır. Onları zarif kinâyelerle, âyetlerle süsledim. Ebû Zeyd es-Surûcî'nin ağzından ne duydumsa, gönül eğlendirici, güldürücü sözler, ağlatıcı nasihatler, sanatkârane yazılmış hitabeler, kimsenin bilmediği bahisler, lügate dair meseleler, nahiv ilminden bilmeceler, edebî latifeler, Arapça darbımeseller. Hepsini, hepsini o makalelere birer inci gibi yerleştirdim." (Harîrî,

1990: 24). "...Şeref, öne geçenindir. Ümit ederim ki, ortaya attığım değersiz sözlerle, giriştiğim bu işte, tırnağıyla mezarını kazan ve ustura ile burnundan akanı gidereyim derken burnunu kesen gibi olmak ve iyi bir iş yapıyoruz zannına kapılarak dünyada çalıştıkları boşa gidenlere, işlerinin sonunda hüsranla karşılaşanlara katılmam." (Harîrî, 1990: 25).

Harîrî, işin içyüzünü bilen insaf sahiplerinden hayvanlar ve eşya diliyle uydurma konular üzerine yazılan hikâyeleri kimi kitaplarla bir tutacak ve o hikâyeleri anlatanları günün birinde günahkâr ilan edecek kimselerden, söz konusu makâmelerini okumamalarını tavsiye eder. Harîrî, ahlâk eseri mesabesinde gördüğü Makamâtını göz boyamak için değil, gaflet içinde olanları uyandırmak için kaleme aldığını söyler. O bu eserle kendisini bir terbiyeci veya doğru yolu gösteren bir mürşit gibi görmektedir (Harîrî, 1990). Eserin girizgâhında kendinden bahsederken, Harîrî'nin birinci tekil şahıstan üçüncü tekil şahsa geçtiğini görüyoruz ki bu, Allah Teala'nın Kur'an'da sıkça kullandığı edebî bir sanattır.

Makâmelerin Yorumlanması

Harîrî ediplerin baş tacı, gariplerin feyiz ve hidayet kaynağı olan Ebû Zeyd'e şunları söyletir: "Oltamı her çeşit balığa attım, her renge girdim çıktım; kötü işler yapmaktan asla çekinmedim. Erkekleri ve kadınları düşürebilmek için va'zımı bir tuzak olarak kullandım. Öyle zamanlar oldu ki, düzenbazlığımın yardımı ile aslanların bile yatağına girdim." (Harîrî, 1990: 29). Ediplerin ilham kaynağı olan Ebû Zeyd'in söyledikleriyle eylemleri arasında tutarsız davranması Harîrî'yi dehşete düşürür. Uzun bir ayrılıktan sonra yeniden karşılaştıklarında Harîrî, saçı sakalı beyaza bürünmüş olan üstadını son anda tanır. Bu değişimin nedenini üstadı şöyle açıklar: "Beni ihtiyarlatan, hadiselerdir. Hayat, insanları bir kararda bırakmaz, halden hale sokar. Bir şahsa bir gün gülerse, ertesi gün onu muhakkak ağlatır. Onun bu şimşek gibi parlamasına aldanma, çünkü o yağmursuz bir buluttur. Eğer sana bütün düşmanlığı ile bin bir belası ile de saldırsa sen yine sabret; ateş üzerinde kalıptan kalıba girmesinden altına ne zarar gelir?" (Harîrî, 1990: 29).

Harîrî üçüncü makâmede zenginliğin fayda ve zararlarını üstadının şiirsel ağzıyla ortaya koyar. Eski püskü elbiselere bürünen ve ağır aksak numarası yapan üstadına önce bir altın karşılığında serveti övdürür, ardından yine bir altın karşılığında aynı serveti yerdirir. Üstadına göre servet sahibi kâinata meydan okur (Harîrî, 1990). Bu açıdan bakıldığında, gerçekte halkları ve ülkeleri yöneten sermaye sahipleridir. Hiddetinden ateş püsküreni altının şakırtısı yatıştırır. Makam ve mevki sahipleri işlerini onunla yola koyar. Ebû Zeyd'in inancı, altının "Tanrı" olarak kabul edilmesine engel olur. Öte yandan Ebû Zeyd altını vefasız, ikiyüzlü münafığa benzetir. "Bazen bir dilber gibi süslü ve cazip, bazen da bir âşık gibi solgun ve üzgün!" (Harîrî, 1990: 41). Allah dostları nazarında ona fazla bağlılık, Allah'ın gazabına yol açar. Hırsızın kolunun kesilmesine, zâlimden şikâyet edilmesine sebep olan, insanları cimri yapan, borçluların uykusunu kaçıran, haset ve şer hasletlerini insanın yüreğine yerleştiren, darlık anında insandan kaçak köle gibi kaçan odur. Altını kendisine âşık gibi yalvartan, onu dağdan aşağıya fırlatan insana ne mutlu! O kadar ki, altın dile gelir ve şöyle seslenir: "Benden uzaklaş! Vuslat bekleme!" (Harîrî, 1990: 41).

Harîrî, Ebû Zeyd'in düzenbazlık yaparak kendini aksak göstermesini ve bu durumu kullanarak insanların duygularını istismar etmesini doğru bulmaz. Fakat Ebû Zeyd in-

sanların çaresiz kaldıkları durumlarda meşru olmayan yollara sapmalarını normal bulur. Hatta kendi yaptığı düzenbazlığı Kur'an'dan delil getirerek şöyle meşrulaştırır: "Beni hoş görün, zira Şeriatta bile topalı sıkmak yoktur." (Harîrî, 1990: 43).

Etkili söz söylemenin insanlar üzerindeki etkilerinin açıkça görüldüğü beşinci makâmede Ebû Zeyd muhayyel bir aile prototipi çizer. Sözü edilen aile prototipinde hanım ve oğlan figürleri kurgulanarak etkileyici bir şekilde anlatılır (Harîrî, 1990; Zakharia, 2000). Gerçekte böyle bir aile yoktur ve Ebû Zeyd'in insanların duygularını istismar edebilmek için şairane bir üslupla dile getirdiği gerçekdışı bir kurgudur. Harîrî'nin, Ebû Zeyd'in oğluyla tanışmak istemesi üstadının düzenbazlığının ortaya çıkmasına neden olur: "Ey anlattıklarımı hakikat sanan zavallı! Benim hilemi ve ne yapmak istediğimi anlayamadın. Vallahi, ne Berre adında bir anam var, ne de Zeyd adında bir çocuğum! Ben, ruhları teşhir eden bir söz sanatkârıyımdır... Eğer o hileye başvurmamış olsaydım, berbat bir vaziyete düşer ve bu paralara kavuşmazdım." (Harîrî, 1990: 56).

Ebû Zeyd'e göre cömert, iyiliksever, soylu, ikram sahibi, halkın dualarına mazhar olan, yardım sever, himaye eden, muhtaçları koruyan, servet biriktirmeyen, eli açık, sözünde duran, asaletli, düşünceleri kalplere şifa veren, hilim sahibi, kerametli, düşmanların bile övgüsünü kazanan, civanmert, lütufkâr gibi sıfatlar makam ve mevki sahiplerinin taşıması gereken hasletlerdir (Harîrî, 1990: 61; Hafacî, t.y.). Meragiye şehrinin valisi için bu sayılan vasıflar Ebû Zeyd'e divan katipliğinin teklif edilmesine neden olur. Fakat o, memuriyeti "kölelik"le eş tutar ve valinin teklifini kabul etmeyerek yoksulluk içinde diyar diyar dolaşmayı tercih eder (Harîrî, 1990: 56).

Günümüzde kimi dilenciler sözlü dilenme yerine kâğıtların üzerinde ihtiyaç sahibi olduğunu beyan eden kâğıt parçalarıyla dilenmeyi yeğler ki bu, modern toplumun dilencilerince geliştirilen bir yöntem değildir. Sözü edilen dilenme biçimini bir an için Ebû Zeyd'in dâhiyane fikri olarak kabul edersek, bu yöntemi XII. yüzyılın başlarına kadar götürebiliriz. Ebû Zeyd'in kâğıtlar üzerine yazdığı şiirlerden klâsik dönem dilencilerinin modern toplum dilencilerine nazaran daha nitelikli oldukları görülür (Harîrî, 1990; Gülle,1995). Günümüzde dilencilerin kullandığı topallık (Harîrî, 1990: 43) ve âmâlık (1990: 69) fiziksel eksiklik numaraları ile klâsik dönem dilencilerinin kurnazlıkları aynıdır (el-'Ukberî, 2005).

Adalet, bir toplumun temel direğidir. Hakkın sahibine eksiksiz verilmesi için hâkimlerin yanında davaya taraf olan bireylere de görev düşmektedir. Harîrî Ebû Zeyd'in şahsında, hâkimlerin nasıl yanıltıldıklarını ve dolayısıyla nasıl haksız hükümler verebildiklerini gözler önüne sermektedir. "...Bizim için geçim hususunda birçok yollar vardır, eğer maksat doğrulukla hâsıl olursa ne âlâ! Aksi takdirde, ölmeyecek kadar bir rızık elde ederek ömrümüzü darlıkla da olsa sona erdirmek için çeşit (çeşit) hileye başvururuz..." (Harîrî, 1990: 75; Bekâ'î, t.y.; Gülle, 1995). Taraflar hitabet sanatının inceliklerini kullanarak kendilerini savunabilirler. Bu durumda hâkim hükmünü verirken daha dikkatli olmalıdır. Davasını etkili savunan, her zaman haklı değildir. Harîrî, adalet terazisinin doğru tartmadığını, hak sahibinin hakkını mahkemede alamadığını ifade ederek dönemin önemli bir sosyal yarasına dikkatleri çekmektedir.

Tarihte ve günümüzde herhangi bir şekilde toplumu kandırmaya, güdülemeye ve suiistimal etmeye yönelik hareketler bireysel olanlardan daha başarılı, daha kolay ve zahmetsiz olmuştur. Ancak; bu insanları uyarmak ya da kınamak onlar için caydırıcı veya utanç verici değildir. Zira bunu yapanlar ellerindeki bu yeteneği kullanıp kolay yoldan kazanmak yerine çalışarak dürüstçe kazanmayı tercih etmezler (Harîrî, 1990). Hayatlarını yalanlar uydurmak suretiyle kolayca insanları kandırarak kazanan ve kazandıklarını kendi nefislerinin isteği doğrultusunda eğlenceye harcayanlar bu durumda sarhoş olmuş iken gayet mutlu ve refah içinde gözükseler de asıl hayatları vicdan azabı, sefalet, dışlanma, elem ve hüsranla doludur (Harîrî, 1990; Gülle, 1995).

Aldatma eyleminde bulunurken yüzü gizlemek veya kişinin kolayca tanınmasını sağlayan vücut organlarını kamufle etmek, öteden beri düzenbazların sık sık başvurdukları bir yöntemdir. Kamufle yöntemleri içinde düzenbazlar için en zor olanı cinsiyet değiştirmektir. Ebû Zeyd, kendini gizlemek için kadın gibi giyinmekle kalmaz, doğal kadınsı hareketleri ve en önemlisi de kadın sesini başarıyla taklit eder. Bu figüre "iğden ince, güvercin yavrusundan cılız çocuklar" da eklenince, kas katı kalp sahiplerinin bile dayanamayacağı çok acıklı bir durum ortaya çıkar (Harîrî, 1990: 104). Ebû Zeyd, geçeği yansıtmayan etkili ve tumturaklı hitabelerle göz kestirdiği varlıklı insanları kandırarak para ve değerli mallarını alır. Bugünün çocuklu isteyicileriyle Ebû Zeyd'in oğlu arasında paralellik vardır (Harîrî, 1990: 109).

On beşinci makâmede Ebû Zeyd evsizdir ve karnı açtır. Yağmurlu bir gecede kapı kapı dolaşır; fakat herkes tarafından reddedilir. Ancak huzursuzluğundan uyuyamayan Hâris İbni Hemmâm onu gece sohbeti yapmak ve neşelenmek üzere içeriye davet eder. İkisi de yaptıkları gece sohbetinden çok hoşnut kalırlar ve Haris Ebû Zeyd'den üç gün daha kalmasını ister fakat; o, sevilen ve rağbet edilen güzelliklerin çokluğunun onun değerini azalttığını ileri sürerek gitmekte ısrar eder. Bunu şu benzetmeyle açıklar: "Sevdiğini ayda bir günden fazla ziyaret etme, hilalin görülüşü ayda bir gündür, sonra gözler ona bakmaz olur." (Harîrî, 1990: 123).

İslam toplumunda cemaatle namaz kılındıktan sonra camilerde ve halka açık mekânlarda dileyenin gelip katılabileceği edebî sohbetler yapılması kültür ve edebiyatın toplumun tabanına yayıldığını, böyle bir ortamda dilenci kılığında gelen Ebû Zeyd'in, mecliste hiç kimsenin halledemediği edebî bir meseleyi çözmesi, toplumun kültür ve sanatta geldiği noktayı gösterir. Onun meclislerde verdiği öğütler, karşılaşılan fırsatların geciktirilmeden değerlendirilmesi, şimdiki zamana odaklanılması, bir şey talep edileceği zaman kesin bir dil kullanılması ve insan ilişkilerinde fazla görüşmenin usanç vermesi gibi konuları içerir (Harîrî, 1990; Gülle, 1995).

Müellif, katıldığı ilmî bir toplantıda gurubun başkanlığını yapan zayıf ve yaşlı bir adamın tartışılan konulara vakıf olmasına ve her seferinde son sözü söyleyerek grubun tamamını susturmasına hayret eder. Tartışmanın sonunda Ebû Zeyd, "iki taraflı dokunmuş, iki renkte görünen, ikiyüzlü" bir risaleden bahseder (Harîrî, 1990: 133). Topluluk bu risalenin ne olduğunu bilmekten aciz kalır. Bunun üzerine o, ahlâki öğütler, insan ilişkilerine dair prensipler, sosyal hayata dair değişmez kanunlar, hayat dersleri içeren ve tersinden okunduğunda da manası değişmeyen uzunca bir metni onlara dikte ettirir. Bu metinde en dikkat çekici husus cümlelerin kısa, anlamın yoğun olması ve kesin hükümler

içermesidir. Üstelik her cümle tersinden ele alınırsa hüküm değişmeyecek şekilde edebî bir ustalıkla örülmüştür. "İnsan iyiliğin kölesidir." "İhsan sahibi insanı köle yapar" gibi (Harîrî, 1990: 134). Hile ve desiseyle insanlardan ihsan koparan Ebû Zeyd'in "öğrencilerimden bağış kabul etmem" diyerek Haris'in yardımını geri çevirmesi (Gülle, 1995: 96) dikkate değer bir davranış biçimidir.

On sekizinci makâmede müellif, mükellef bir düğün ziyafetinde sofraya cam tabak içinde enfes bir tatlı gelince Ebû Zeyd'in sofradan fırlayıp kalktığını ve tatlı kaldırılmadıkça gelmediğini anlatır. Ebû Zeyd'in bu davranışına neden olan nemmâm bir komşusuna içkinin tesiri altındayken ağzından bir sırrını kaçırmasını ve camın da içindekini muhafaza etmeyip dışına aksettirmesi nedeniyle nemmâmlığa darb-ı mesel olmasını gösterir. Daha sonra Ebû Zeyd bu laf taşıyan komşusunu hicveden bir şiir irad eder ve adam bu şiirden sonra bütün sosyal itibarını kaybeder. Ebû Zeyd şiirini okuyunca düğün meclisinde itibarı artmış, başköşeye oturmuş ve giderken de pek çok hediyeyle uğurlanmıştır (Harîrî, 1990; Gülle, 1995). Bu olay o günkü toplumda şiirin ne kadar etkili bir iletişim aracı olduğunu göstermektedir.

Yazar Ebû Zeyd'le Nusaybin'de karşılaşışını anlatırken "Ağzından inciler saçıyor, eliyle ihsanlar topluyordu" diyerek o günün dünyasında güzel söz söyleme becerisinin nasıl bir toplumsal itibara ve maddi getiriye dönüştüğünü (Harîrî, 1990: 146), yani o günlerde toplumun edebî yeteneğin değerini bilecek bir seviyede ve zenginlerin de bu yeteneği ödüllendirecek duyarlıkta olduğunu ortaya koyar. Ebû Zeyd'in hastalandığını ve ölüm döşeğine düştüğünü duyan Nusaybin'in ileri gelenlerinin onun evine akın etmesi ve daha sonra iyileştiğini, yine etkili hitabı ve şiirleriyle onlara güzel bir gün yaşatması da söz sultanlarının o günün dünyasındaki itibarını bir kez daha vurgulamaktadır (Harîrî, 1990; Gülle, 1995).

Yazarın bir yolculuğunu anlatarak başladığı yirminci makâmede öncelikle yolculukta ve gurbette kavga-gürültü etmeyen, düşmanlık ve münafıklığın ne olduğunu bilmeyen hoş-sohbet arkadaşın önemi vurgulanır. Dostlarıyla bir buluşması sırasında bulundukları mekâna gelen Ebû Zeyd'in etkili hitabesi ve şiirleriyle oradakileri ikna edip açıkta kalan ölünün kefenlenmesi ve defnedilmesi için yardım toplarken yazarın onu tanıması, anlatılanların doğru olmadığını anlamasına rağmen parmağındaki yüzüğü çıkarıp vermesi kitle psikolojisine iyi bir örnek oluşturmaktadır (Harîrî, 1990; Gülle, 1995).

Yirmi birinci makâmeye yazar, her şeyden önce arzuladığı kişilik seviyesine ulaşmak için nefsiyle yaptığı mücadeleyi ve sonuçta nasıl zorlukları tabiat haline getirip hakkı batıldan ayırma becerisine ulaştığını anlatarak başlar. Daha sonra insanların çok methettiği bir vaizi dinlemeye gider ve vaizin edebî bir dille Kur'an'dan ayetlere dayanarak dünyanın geçiciliğini anlatırken valinin yakın bir arkadaşı tarafından zulme uğrayan birinin ricası üzerine vaiz cemaatin arasında bulunan valiye öyle veciz ifadelerle nasihatte bulunur ki, vali zalimi cezalandır. Bu olayın anlatılması sırsında güzel sözün etkisini ön plana çıkaran yazar, arka planda da toplumun her kesiminden insanın camilerde bir araya geldiğini ve halktan en basit kişilerin bile bu toplantılarda derdini üst makamlara ulaştırabildiğini gözler önüne sermektedir (Harîrî, 1990; Gülle, 1995).

Makâmât yazarı bir deniz yolculuğu sırasında arkadaşlarıyla aralarında çıkan bir tartışmada edebiyatçılarla matematikçilerden hangisinin üstün olduğuna karar veremedik-

lerinde kimsenin itibar etmediği bir ihtiyar söze karışır ve mesleklerin en şereflisinin yazmak sanatı, en faydalısının da muhasiplik olduğunu söyler. Bu tartışma bugün de canlılığını koruyan güzellik mi, fayda mı önce gelir sorusunun asırlardır insanın zihnini meşgul ettiğini göstermektedir. Edebiyatın üstünlüğünü savunurken dinleyicilerden bir kısmının yüzlerindeki ifadeden söylenenlerden hoşlanmadıklarını anlayan ihtiyar " yalnız şu kadar var ki, hesap ilmi hakikat üzerine kurulmuştur, yazı sanatı ise his ve hayal üzerine" diyerek toplulukta bulunan herkesi memnun etmek isteyen bir söz ustasının bunu nasıl başaracağının bir örneğini sunmaktadır (Harîrî, 1990: 165). Bugün de kitleleri etkilemede ve yönlendirmede söz söyleme sanatının etkisi azalmaksızın devam etmektedir. İhtiyarın devam eden etkili hitabından onun kendisiyle aşık atılamayan dâhi Ebû Zeyd olduğu anlaşılınca orada bulunanlar ona ikramda bulunmak isterler. Üstünün başının dağınık ve kötülüğünden dolayı başlangıçta kendisine itibar etmediklerini onlara hatırlatan Ebû Zeyd bu ikramı reddeder ve onları terk eder. Böylece bu olayda da yazar bize, insanların ilk değerlendirmelerinin dış görünüşleriyle yapıldığını, bunun da yanıltıcı olduğunu göstermeye çalışır (Harîrî, 1990; Gülle, 1995).

Yirmi üçüncü makâmede Hâris b. Hemmâm, Ebû Zeyd'in şahsında şiirlerindeki konu ve üslup benzerliği yüzünden yaşlı olan şairin genç şairi, kendisinden çalıntı yapmakla suçlaması konusunu işler. İki şairin valinin huzurunda irticalen aynı konuda kendi şiirlerini irat etmeleri istenince aslında aynı yeteneğe sahip baba-oğul oldukları anlaşılır. Bu vesileyle hayatın temel konularından bahseden iki şairin görüşleri birbirleriye örtüştüğünde illa ki birinin ötekinden ilham aldığını iddia etmenin haksız bir yargı olduğu vurgulanırken yaşanan bu tartışmanın Ebû Zeyd tarafından valinin dikkatini çekmek ve hileli bir tartışmayla ondan ihsan koparmak için düzenlenmiş bir komplo olduğu ortaya çıkar. Vali bunun üzerine basitçe nasıl kandırıldığı insanlar arasında yayılmasın diye olayı örtbas etmeye karar verir. Bu da adaletin kişisel mevki ve statüleri korumaya nasıl feda edildiğini ve bunun yeni bir şey olmadığını göstermektedir (Harîrî, 1990; Gülle, 1995). Harîrî bu makâmesinde de etkili ve güzel söz söylemenin nasıl hayra da şerre de hizmet edebilen bir alet olduğunu bir hikâye çerçevesinde resmetmektedir.

Hâris b. Hemmâm bir bahar günü zevk sahibi arkadaşlarıyla beraber bir kır gezisinde şiir okuyup sohbet ederken yanlarına gelen sevimsiz bir ihtiyardan dolayı canlarının sıkıldığını anlatır ve bir kez daha kişinin dış görünümünün etkisi altında oluşan ilk izlenimin yanıltıcı olduğunu, sohbetin ilerleyen bölümlerinde ihtiyarın söze nasıl karıştığını, muammalarıyla onların merakını nasıl celp ettiğini anlatır. Böylece yine ihtiyar örneğini kullanarak zeka, bilgi ve yeteneğin maddi menfaat elde etmede nasıl kullanıldığını; bunun farkında olsalar bile insanların meraklarını gidermek sebebiyle ya da zekaya olan hayranlıklarından dolayı bile bile kandırılmaya razı oluşlarındaki trajedi gözler önüne serilmektedir (Harîrî, 1990; Gülle, 1995).

Hâris b. Hemmâm, Ebû Zeyd'in sahip olduğu söz söyleme kudretini bir nevi geçim vasıtası haline getirdiğini ve bu yeteneğini teatral becerileriyle de destekleyerek kitleleri nasıl etkilediğini anlatan onun faydasını ortaya çıkarma ihtimalini bile "Geceye gündüze, yıldızlara ve çiçeklere yemin ederim ki, beni ancak seciyeli insan ve damarında mertlik olan örter" diyerek buradaki "örtme"nin iki anlamını da kullanarak hem yazarın onun sırrını ifşa etmemesini sağlamış hem de soğuktan titrediği o günde yazara kürkünü ona ver-

direcek kadar etki etmiştir (Harîrî, 1990: 190). Aslında bu etkinin temelinde Ebû Zeyd'in söz söyleme kudreti kadar o günün insanlarının değer verdikleri mertlik, cömertlik, asalet, efendilik gibi kıymetlerin de önemi vurgulanmaktadır.

Hâris b. Hemmâm bir yolculuğu sırasında Ebû Zeyd'i gayet varlıklı bir şahsiyette görür. Bunun kaynağını merak eder. Ebû Zeyd bu varlığa yazdığı bir risalenin valinin hoşuna gitmesi sayesinde kavuştuğunu söyleyince sırf o risaleyi duyabilmek için Ebû Zeyd'le beraber Sus şehrine gitmeye razı olur. Onun oyalamalarıyla bir ay kadar orada kalır, en sonunda bahaneler tükenir ve Ebû Zeyd'in söz konusu risaleyi bir borç nedeniyle mahkemelik olduğu sırada valiye hitaben yazıldığını öğrenir (Harîrî, 1990; Gülle, 1995). Hemen hemen her makâmede çeşitli kara ve deniz yolculuklarından bahsedilmesi, seyahatin insanın ufkunu açması, bilgi ve kültürünü artırması yönündeki etkisini vurgular. Ayrıca bu makâmede bir risalenin mahiyetini öğrenebilmek için uzun bir yolculuğa ve yabancı bir şehirde bir ay ikamete katlanması da sanata verilen değerin yanında o günün sosyo-ekonomik şartlarının en azından bunu tahayyül etmeye izin verdiğini gösterir.

Bedevîlerin saf ve temiz yaşayışlarından ve fasih Arapçalarından yararlanmak için onların arasında yaşamaya başlayan yazar, bu davranışıyla bize ilmi yerinde öğrenmeyi ve bunun için göze alınacak fedakârlıkları göstermektedir. Yanıca onların arasında yaşayabilmek için bir sürü edinmesi de toplumun nimetlerinden yaralanabilmek için o toplума uyumun tam olması gerektiğini işaret etmektedir.

Hâris b. Hemmâm bir gece değerli bir devesini kaybedince hızlı bir ata atlayarak çölde onu aramaya gider. Aramaları sırasında Ebû Zeyd'e rastlar. Ebû Zeyd elden çıkana üzülmemesini tavsiye ederken önceki makâmelerde yaptığı tavsiyeye kendisi uyarak içinde bulunduğu durumun kendisine sunduğu imkânı görür ve bir hileyle yazarın atını kaçırır. Daha sonra devesini bulmasına yardım ederek yazarı ikilemde bırakır. Ebû Zeyd'e kızsın mı müteşekkir mi olsun bilemeyen yazarın bu durumu bize hiç kimsenin sadece iyi ve sadece kötü olmadığını, insanoğlunun özünde taşıdığı iyilik ve kötülük kapasitesini insan ilişkilerinde daima hatırda tutmak gerektiğini göstermektedir (Harîrî, 1990; Gülle, 1995).

Hâris b. Hemmâm'ın anılarından anlaşıldığına göre aynı kişi hem zevk u sefa ve sefahat âlemlerine katılabilir, hem de dini bütün bir Müslüman olarak toplu ibadetlere, namaza, camiye devam edebilir ve bunda bir çelişki görmez. Başka bir ifadeyle birine katılmakla diğerinin terk edilmesi gerektiğini düşünmez. Aynı zamanda satır aralarını okuduğumuzda cemaatle namazda ön safta bulunmanın sevabı gibi detay konularda dahi temel eğitimin sağladığı toplumsal ortak bir bilinç oluştuğunu görebiliyoruz.

Makâmâtın o devrin giyim-kuşam adabı ve çeşitli meslek guruplarının ayırt edici kıyafet özelliklerini tespit açısından da değerli bir kaynak olduğu ayrıca belirtilmelidir. Eserin olaylar örgüsünün içerisine sindirilmiş bir şekilde dinî ve ahlâkî öğütler içerdiğini, insanın uzun tecrübelerinin sonucu ulaşabildiği hayat derslerini de yine bu olaylar içerisine serpiştirerek her seviyeden insana kendisini okutturmayı hedeflediğini söyleyebiliriz (Harîrî, 1990; Gülle, 1995). Makâmâtın satır araları tüccarın sosyal hayatı, alış veriş yöntemleri, alınıp satılan emtia, insanların değer verdiği eşya vb gibi konulara değinerek dönemin ticari hayatı hakkında değerli ipuçları içermektedir (Harîrî, 1990; Gülle, 1995).

Yolculuğun da bir tür ibtila olduğu, bulundukları yerde her ne kadar servet ve itibar sahibi olsalar da bu nevi müptelalar için bir yere bağlanmanın imkânsızlığı, çoğu makâmenin ilk satırlarında göze çarpan önemli bir ayrıntıdır. Bu itibarla eser o devrin yolculuk kültürüne dair pek çok detaya da yer vermektedir. Yolculuk vasıtaları, birlikte yolculuk zorunluluğu, azık tedariki, yol güvenliği, konaklama yerleri bunun örneklerindendir.

Yolculuklar sırasında düğün, cenaze, mesire yerleri gibi pek çok sosyal hadisenin içine girilmekte ve bu toplumsal olayların ritüellerine ilişkin önemli bilgiler verilmektedir. Yine bu olayların cereyan ettiği mahaller tasvir edilirken coğrafyaya ve mimariye dair gözlemler aktarılarak okuyucu bu açıdan da bilgilendirilmektedir (Harîrî, 1990; Gülle, 1995).

Otuz birinci makâme yine seyahate bir övgüyle başlar: "Bilirdim ki, seyahat cebi ve kemeri doldurur. İnsana kuvvet ve kudret verir. Yurda bağımlı kalmak ise zekâyı körletir, insanı uyuşuk yapar, ilerlemeden mahrum eder." (Harîrî, 1990: 234). Yolculukları sırasında karşılaşılan halklar anlatılırken hemen hepsinin güzel söze değer veren, hatibin ilk cümlesini duyduklarında hemen etrafını kuşatan, onu sessizce ve dikkatle dinleyen insanlar olduklarını, yani -etkili sözün kitleleri nasıl etrafına topladığını- görürüz. Bu hitabeler eğer dini konularla ilgiliyse özellikle şekille birlikte öze önem vermenin vurgulanmasına dikkat çekilir (Harîrî, 1990; Gülle, 1995).

Otuz ikinci makâmede Ebû Zeyd'in bir fakih görünümünde kendisine sorulan sorulardaki sesteş kelimelerle kurulan tuzakları fark ederek her birine uygun cevaplar vermesi tasvir edilirken Hâris b. Hemmâm'ın "Ben seni sefih bilirdim, ne zaman fakih oldun?" (Harîrî, 1990: 264) sorusuna Ebû Zeyd'in verdiği cevap insan ilişkilerinde önemli dersler içerir. O cevabında özellikle kişinin içinde bulunduğu toplumun özelliklerini dikkate alarak davranmasını, etkili konuşma becerisine sahip olmasını, her zaman halkın arasına karışmayı, hitap ederken insanların seviyesini dikkate almayı tavsiye etmektedir (Harîrî, 1990; Gülle, 1995).

Otuz üçüncü makâmede fakir bir cemaatten etkili sözlerinin tesirinden medet umarak bir şeyler isteyen Ebû Zeyd anlatılıyor. Cemaat her ne kadar onun sözlerinden etkilense de kimliğini tanımak ister ve "Aslını, neslini, kimlerden olduğunu" sorar (Harîrî, 1990: 269). Bu davranış, bilgiye ulaşmanın sınırlı imkânlarla zorlaştığı o dönemde insanların sosyal aidiyetlerini en önemli bilgi kaynağı olduğunun bir göstergesidir.

Otuz dördüncü makâmede aranan kölenin vasıfları anlatılırken dönemin değer verilen kişilik özelliklerini de öğrenmiş oluyoruz. İtaat, işinde ustalık, dürüstlük, can yoldaşlığı, akıllıca bir eğiti almış olmak, kanaatkârlık, sır saklamak bu özellikler arasında yer almaktadır (Harîrî, 1990; Gülle, 1995).

Otuz beşinci makâmede Ebû Zeyd yine seçkinlerin bir toplantısına "selam" vererek katılır; fakat halk, eski püskü giyinişinden dolayı ona iltifat göstermediği gibi onu hakir gören davranışlar sergiler. Oysa onlar insanın iki küçük azasıyla, yani kalp ve diliyle insan olabileceği gerçeğini göz ardı ederler ve onu sanki görmezden gelirler. Konuşmacıların söyleyecek sözleri kalmadığını fark ettiğinde Ebû Zeyd ortaya atılır ve topluluğu kendisine hayran bırakacak nutuklar atmaya başlar. Tam bu sırada ani bir dönüşle ağlayan ve kendini acındıran pozisyona girer. Düzenbazımız gençliğinde birçok kızı katleden gü-

nahkâr bir "katil", evinde nasibini bekleyen üvey kızına çeyiz hazırlayan fakir, meteliksiz ve ihtiyar bir "baba" rolüne girer. Bu roller ona yüz altın kazandırır. Evinde yetiştirdiği üvey kızını ve gençliğinde öldürdüğü kızların kimler olduğunu öğrenmek için düzenbazın arkasında düşen Hâris b. Hemmâm, onun katil ifadesiyle şarapla suyun karıştırılmasını, evinde yetiştirdiği kız ile de kâseye dökülen üzüm suyunu belirttiğini anlayınca ona bir kez daha sevgi besler (Harîrî, 1990; Gülle, 1995).

Eserde yazarın yolculukları boyunca dolaşırken gittiği her yerde sadece edebî sohbetler yapmak, nükteler anlatmak, söz sanatı üzerine konuşmak amacıyla her tür insanın bir araya geldiği görülür. Bu da o dönemde her sosyal tabakadan insanın kendince bir zevke sahip olduğunu gösterir.

Makâmelerde Ebû Zeyd'in maddi menfaat elde etmek için başvurduğu hileler anlatılırken zaman zaman kadınların meseleleri halletme yöntemleri de tasvir edilir. Bu vesileyle devrin hukuk sisteminin işleyişi arka planda verilirken bir taraftan da adaletin gerçekleşmesinin de kadınların meselelere vakıf olma ve hakkı ortaya çıkarma yetileriyle sınırlı olduğu vurgulanır. Ebû Zeyd'in çeşitli makam sahiplerinden (zengin tüccar, kadı, vali vs.) etkili hitabeti sayesinde yardımlar alışı anlatılırken yöneticilerin halka karşı taşıdıkları sorumluluklar arka planda vurgulanır.

Otuz dokuzuncu makâmede Ebû Zeyd'i bir kabile reisinin doğum güçlüğü çeken hanımına "Azîmetu't-talk" duasıyla muska yapma rolündeyken görürüz (Harîrî, 1990: 319, 591). Hanımının doğumunu muskanın kolaylaştırıcı etkisine bağlayan kabile reisi, onu ihsana boğmakla kalmaz, aynı zamanda hazinesini de onun tasarrufuna verir. Düzenbazlıkla insanlardan ihsan koparan ihtiyarın, verilen bütün hediyeleri ravimize vererek onu hayal kırıklığına uğratmakla beraber yazar, asıl hayal kırıklığı, Ebû Zeyd'in, kabile reisinin kalma teklifini kabul etmesi anında yaşar. Hâris b. Hemmâm'ın birlikte gitme teklifini reddeden Ebû Zeyd şu sözleri sarf eder: "Zülüm ve hakaret gördüğün bir vatana düşkünlük gösterme! Alçakları ulu kişiler mevkiine çıkaran bir memleketten uzaklaş ve Yemen'in yüksek dağında da olsa seni koruyan bir yere sığın. Haysiyetini kıracak bir yerde sakın durayım deme! Şehirleri dolaş, hangisi işine gelirse, onu kendine vatan olarak seç." (Harîrî, 1990: 320).

Kırkıncı makâmede Ebû Zeyd hanımıyla anlaşmazlığa düşer ve iyiliği, cömertliği dillere destan Tebriz kadısına giderler. Eşlerin kavgaları ve ağza alınmayacak ifadelerle birbirlerine hakaret etmeleri aslında kurmacadır ve asıl hedefleri mahkeme kadısından ihsan koparmaktır. Kadı, Ebû Zeyd'in hanımının "Vallahi, beni giydirip kuşatmadıkça ona karşı dilimi tutmam, karnımı doyurmadıkça onun için yelkenimi kaldırmam!" (Harîrî,1990: 325) sözlerinden ikilinin gerçek niyetlerini sezer. İşte tam bu sırada Ebû Zeyd sefillik rolünü oynar ve kadıdan bir altın ihsan almayı başarır. Kararı adaletsiz bulan hanım, kadıyı Tebriz halkı arasında rezil ve kepaze etmekle tehdit eder. Kadı "her ikisinin de pervasız şeyler olduğunu ve dillerinin keskin birer kılıca benzediğini" anlayınca kadına da bir altın verilmesini emreder (Harîrî, 1990: 328). Böylece bu makâmede yazar, fakirliğin namuslu bir insanı bile yoldan çıkarabileceği, çaresiz bir kimseye kötü işler yaptırabileceği, öte yandan mahkemenin sadece adaletin tesis edildiği bir yer olması gerektiği mesajını vermeye çalışmaktadır. Ayrıca dönemin devlet bütçesi sisteminde gerektiğinde kullanılmak üzere kadılara tahsis edilmiş bir ödeneğin varlığı göze çarpmaktadır.

Yazarın gençliğinde işlediği günahlardan tövbe edişini anlattığı bölümlerde kadın-içki-eğlence meclislerinin tasvir edildiğini böylece devrin eğlence anlayışının resmedildiğini görürüz. Bu vesileyle insanların içinde bulunduğu sosyal muhitin ahlâklarına ne ölçüde etki ettiği de anlatılmaktadır. Önemli olan bilgili olmak değil, bilgiyi dinleyicilerin seviyesine indirerek sunmaktır. Edebiyat meclislerinde gelenek olduğu üzere muammalar ortaya atılırken her bir muammada hedeflenen cevabın tasviri sırasında devrin inanış ve geleneklerinin, hayat tarzının, kullandığı aletlerin, insan ilişkilerinin, ticaret hayatının, değer yargılarının gözler önüne serildiğini görürüz (Harîrî, 1990).

Kırk beşinci makâmede Ebû Zeyd çok gezen kişilerin farklı yerlerde, farklı kişilerden değişik hikâyeler işitilebileceğini ve hayat tecrübesi kazanılacağını vurgular. Huzuruna çıkılacak kadının, hem zengin hem de cömert olmasına dikkat eder. Seçilen hile de kadın ve erkek yani aile olunması önemlidir. Çünkü ispatı zor mahrem bir konu vardır. Ailenin fakirlikten kaynaklı aile hayatının sürdürülmesinin zor olması kadıyı cömertliğe iter. Kadı, güzel sözlerin akıllı ve zeki insanların işi olduğunu bilir, zeki ve edip kişilerce aldatılmayı bir zül olarak görmediğini belirtmek için Ebû Zeyd'e hediyeler gönderir. Çünkü akıllı ve edip kişiler herkesi aldatabilir, güzel söz söylemek de herkesin harcı değildir (Harîrî, 1990).

Kırk altıncı makâmede Ebû Zeyd'in hocalık vazifesini seçmesinin sebebi toplumda okuyan ve öğreten kişilerin itibarlı olması, insanların sözü edilen kişilere itaat etmesi, her mecliste el üstünde tutulmaları ve istediğini elde etmede geçerli bir yol olduğu için kazanmak ve yaptıklarını kamufle etmek için en makul meslek olduğuna inanır. Zamanın içinde uyum sağlayabilen her anı ve mekânı iyi tahlil eden ve ihtiyaçları görüp bunu kullanan zeki biridir Ebû Zeyd (Harîrî, 1990).

Yazar bir rahatsızlığını ve tedavi edilmek için hacamat olmaya çalışmasını anlatırken dönemin tedavi usullerini de anlatmış olur. Her ne kadar hikâyenin sonunda hacamatçı ile fakir delikanlı tablosunun insanların merhametini etkili sözlerle harekete geçirip kesesini doldurma gayesi güden Ebû Zeyd'in bir hilesi olduğunu görüyorsak da bu tablonun zamanın değişmesiyle değişmediğini ve her toplumda çeşitli şekillerde tekrarlandığını biliyoruz (Harîrî, 1990).

Hâris b. Hemmâm yolculuklarını anlatırken döneme ait pek çok unsuru dikkatlerimize sunduğu gibi özellikle kırk sekizinci makâmede döneme ait bir mahalleyi, ibadethaneleri, havuzları, mimarisi ve misafirhanesiyle tasvir etiğini görürüz. Bunların yanı sıra o, mahalleyi tasvir ederken sakinlerini de ihmal etmez; ibadetle, musikiyle, ilimle, servetle ve ziyafet vermekle öne çıkan kişilerini de gözler önüne serer.

Ebû Zeyd'in ölüm döşeğinde oğluna yaptığı vasiyet öncesinde aslında vasiyetin sadece "fikirler için bir cilâ" olduğunu dile getirirken nasihatin kimler için işe yarar olduğu vurgulanmış oluyor. Ebû Zeyd'in vasiyetlerinde hayatı boyunca yaptığı toplumsal gözlemlerin sonuçlarını vurucu bir üslupla dile getirirken o günün dünyasındaki insan ilişkilerinin, geçim vasıtalarının, sanatla meşgul olmanın, çeşitli kişilik özelliklerinin, hayat tarzlarının, söz sanatının, coğrafyaya bağlılığın yorumlandığını görürüz. Hâris b. Hemmâm kaleme aldığı makâmelerin çoğunda camilerin o dönemin sosyal, ilmi, kültürel ve sanat hayatında nasıl merkezi bir yeri olduğuna değinir (Harîrî, 1990; Gülle, 1995).

Yazarın Ebû Zeyd'den uzun süre haber alamayışı üzerine onu gelen geçen kervanlardan sorması o dönemde kervanların, ticarî hayat yanında haberleşmedeki önemini de ortaya koymaktadır. Bu makâmenin sonunda Ebû Zeyd'in ömrünün sonuna doğru evvelce yaşadığı tarzı, menfaat peşinde koşmayı, şehir şehir dolaşıp dilini ve yeteneklerini kullanarak insanları istismar etmeyi terk edip, zahid-i dünya olarak tamamen Allah'a yönelmesi yazar tarafından hem hayatın nihaî hedefi konusunda vermek istediği mesajı içermekte hem de Ebû Zeyd hakkında olumlu bir izlenim bırakmak istediği anlaşılmaktadır (Harîrî, 1990; Gülle, 1995).

Sonuç

Makâmeler o günün toplumunun sosyal, siyasî, ekonomik, dinî, kültürel ve ahlakî özellikleri açısından bilgiler vermektedir. Şairlerin el üstünde tutulması, şiirin çok etkili bir iletişim aracı olması, camilerin o dönemin sosyal, ilmi, kültürel ve sanat hayatında merkezi bir yer olması dönemin kültüre verdiği önemi gösteriyor. Dönemin insanlarının herhangi bir konuda bilgi edinmek için uzun yolculuklara çıkması ile eğitime verdikleri önem ve maddi imkânlarının yeterli olduğu ifade ediliyor. Dönemin değer verilen kişilik özellikleri arasında; itaat, işinde ustalık, dürüstlük, can yoldaşlığı, akıllıca bir eğitim almış olmak, kanaatkârlık, sır saklamak yer almaktadır. Hukuk sistemiyle ilgili olarak; adaletin gerçekleşmesinin temele alınması ve kadınların da hakkı ortaya çıkarmada söz sahibi olması gibi bilgiler veriyor. Yöneticilerin halka karşı sorumlu olduğu belirtiliyor. Tüm bu özellikleriyle makâmeler yazıldığı toplumdan günümüze ışık tutmaktadır.

Kaynakça

Ebi'l-Bekâ' Abdullah b. Huseyn el-'Ukberî. (2005). *Şerhu Elfâzi'l-Luğaviyye mine'l-Makâmâti'l-Harîrîyye*, Tahkik. Nâsır Huseyn Alî, Dimeşk: Dâr Sa'duddîn.

Ebû Muhammed el-Kâsım b. Alî b. Osman el-Basrî el-Harîrî. (1990). *Makâmât* Çev., Sabri Sevsevil, İstanbul: MEB Yay.

Gülle, S. (1995). *el-Harîrî Hayatı, Arap Dili ve Edebiyatına Dair Çalışmaları*. Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Kılıç, H. (1997). "Harîrî", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul.

Kılıç, H. (2003). "Makâme", *TDV İslam Ansiklopedisi*, İstanbul.

Muhammed Abdulmun'im Hafâcî (ty.). *Şerhu Makâmâti'l-Harîrî el-Basrî*, I-VI, Beyrut: el-Mektebetu's-Sekâfiyye.

Muallimoğlu, N. (1994). *Bütün Yönleriyle Hitabet*, İstanbul.

Touatı, H. (2004). *Ortaçağda İslam ve Seyahat: Bir Alim Uğraşının Tarihi ve Antropolojisi*. Çev.: Ali Berktay, İstanbul.

Yûsuf Bekâ'î. (ty.). *el-Makâmât Şerhu Makâmâti'l-Harîrî*, Beyrut: Dâr li'l-Kitâbi'l-Lubnânî.

Zakharia, K. ve Abû Zayd al-Sarûğî. (2000). *Imposteur et Mystiqe Relire Les Maqâmât D'al-Harîrî*, Institut Français D'etudes Arabes de Damas, Damas.